

OTKA-PÁLYÁZATOK

A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919)

Szakmai beszámoló a harmadik évről (2016)

Eredményeink

A zökkenőmentes forrásfeldolgozó munka érdekében az NKFIH 2017. 02. 23-án kelt engedélye alapján a projekt határidejét 12 hónappal, 2018. 12. 31-ig meghosszabbítottuk. A módosítást az utolsó feldolgozandó forráscsoporthoz tartozó rúznámcsfe defterek vártnál nagyobb száma tette szükségessé. Ezzel a változtatással a korábban összekapcsolt adatbázisrendszerek tesztelése és az adatbázisok adattartalmának fejlesztése megfelelő ütemben halad. A kutatócsoport az eddigi eredményeit hazai és nemzetközi konferenciákon is bemutatta.

1. Defterek tudományos feldolgozása

A projekt során eddig feldolgozott defterek száma 39, a betöltött rekordok száma 15 994. 2017 során 9 darab új deftert, 3713 új rekordot töltöttünk be az adatbázisba.

a) A tárgyév során tovább zajlott a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákok összeírásainak rögzítése, feltöltése az Oracle adatbázisba, és új elemként került a rendszerbe a szekszárdi szandzsák két összeírása. Folytatódott az adatrögzítéshez használt felületek tesztelése, valamint a már bevitt adatok ellenőrzése.

b) 2017 legfontosabb eredménye a birtokadományozási naplók feldolgozásának megkezdése volt az éles adatbázisban. Az eddig feldolgozott források közül ez a legbonyolultabb típus, egyetlen rekordja több, gyakran több tucat hely- és személynévi adatot, illetve adóösszeget is tartalmaz. Az első három év során felépített rendszer az egyes forrástípusok egymásra épülésével megfelelő alpnak bizonyult a birtokadomá-

nyozási naplók feldolgozásához. A munka az adatok mennyiségének megnövekedése miatt látszólag az eddiginél lassabban, de jelentősebb zökkenők nélkül folyik. Már az eddig bevitt adatok is lehetővé teszik, hogy nyomon kövessük az egyes oszmán katonák életútjában, a javadalombirtokaik méretében, jövedelmében és elhelyezkedésében beállt változásokat. A Tatuk GIS-rendszerben vizualizált adatok segítségével pedig pontos képet kapunk a javadalombirtokos-katonaság birtokainak elhelyezkedéséről is. Olyan, korábban megválaszolatlan kérdések megoldására is lehetőség nyílik a két adatbázis alapján, mint pl. hogy egy adott magyarországi portya spontán vállalkozás vagy előre megtervezett akció volt-e. Az adatbázisokba felvitt új adatok alapján pontosan meghatározható lesz az a terület, ahonnan az egyes magyarországi portyák során mozgósították a különféle oszmán egységeket.

c) 2017-ben az adatbázis terven felül, egy új területtel bővült: Sudár Balázs más irányú kutatásai során elkészítette a szekszárdi szandzsák két szandzsák-összeírásának adatbázisát.

2. Informatikai fejlesztések

2017-ben új informatikai fejlesztések már nem történtek, az adatbázisok tesztelése folyt. Az „Oszmán Adatbázis” online hozzáférhetővé tételét az utolsó deftertípus problémamentes feltöltését követően, 2018 végén tervezzük.

3. Térinformatikai fejlesztések

2017-ben új térinformatikai fejlesztésre már nem került sor, a Tatuk GIS adatbázis tesztelése zajlott.

4. Forrásfeltárás

(Isztambul, 2017. 03. 16–18.; 2017. 11. 19–25.)

2017-ben két alkalommal folytattunk kutatásokat az isztambuli Başbakanlık Osmanlı Arşivi anyagában. Elsődleges célunk az eddig összegyűjtött anyagban mutatkozó hiányok pótlása, illetve a legfontosabb forráscsoportok szisztematikus másoltatásának befejezése volt. A kutatóutak eredményeként több fontos forráscsoport iratanyaga teljes terjedelemben, digitális másolatban hazakerült. A 2017-ben hazahozott felvételek száma összesen: 20 856.

a) A 2014–2015-ben megkezdett és 2017-ben folytatott kutatások elsődlegesen továbbra is az oszmán központi pénzügyi hivatal (Defterhâne-i Âmire) 16. és 17. századi összeírás-sorozataira irányultak. A 2017. évi gyűjtőutak során sikerült a Timar Ruznâme Defterleri (RZ) sorozatából újabb kilenc kötetnyi, korábban csak magángyűjteményben található, illetve Magyarországon egyáltalán nem őrzött deftert lemásoltatni.

b) A Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD) sorozatból az oszmán katonaság külföldi összeírásai közül 15 kötet, eddig hiányzó példányt találtunk és másoltattunk le. Ezzel a vizsgált szandzsákok Isztambulban őrzött birtokadományozási naplói kivétel nélkül megvannak másolatban.

c) A Tapu Tahrir Defterleri (TT) sorozata magyarországi digitális gyűjteményének kiegészítéseként 13 defter másolata került haza.

d) A Bab-i Defteri Cizye muhasebesi kalemi defteri (DCMH) sorozatában sikerült Magyarországra vonatkozó, 17. századi fejadó deftereket is találni, melyek közül három jegyzéket másoltattunk.

e) Folytattuk a Kâmil Kepeci Tasnifi (KK) sorozatába tartozó, az Oszmán Birodalombeli közigazgatási viszonyok feltárásának alapjául szolgáló kinevezési defterek (Ruûs Defterleri) 2014-től megkezdett kutatását is. A 16–17. századi tisztviselők, így a magyarországi beglerbégek és szandzsákbégek kinevezési adatait is tartalmazó jegyzékek közül 46 teljes példány másoltatása történt meg, melyek Magyarországon eddig csak magán-

gyűjteményben vagy egyáltalán nem voltak megtalálhatók.

f) A 17. századi kötetek másoltatásával folytattuk a szultáni tanács (Divan-i Hümayûn) fontos ügyeit tartalmazó Mühimme defterek (MD) teljes példányainak hazahozatalát. 45 teljes kötet másoltatása történt meg, ezzel befejeződött a 16–17. századi magyar vonatkozású adatokat tartalmazó MD kötetek összegyűjtése.

g) Folytattuk a Başbakanlık Osmanlı Arşivi gyűjteményében található rövidebb terjedelmű dokumentumok áttekintését is, amelyek számos apróbb információval járulnak hozzá a hódoltsági török világ megismeréséhez. Elsősorban az Ibnülemin-, az Ali Emiri-, és a Muallim Cevdet-féle rendezésekből válogattunk iratokat.

5. Részvétel tudományos konferencián

A kutatócsoport eddigi eredményeit hazai és nemzetközi konferenciákon is bemutattuk.

Sudár Balázs: Török világ Pécsen. Pécs, 2017. április 5. Pécs története alapítvány, történelmi előadássorozat.

Sz. Simon Éva: A Bocskai berát. Debrecen, 2017. június 23. Déri Múzeum (Múzeumok éjszakája megnyitó)

Sz. Simon Éva: Oszmanisztikai kutatások lehetőségei az MNL-ben. MNL OL, 2017. szeptember 5. Műhelytanácskozás

Sudár Balázs: Szekszárd a török korban. Eger, 2017. november 11. Élet az oszmán hódoltságban V., Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományörző és Sportegyesület.

Sz. Simon Éva: A szpáhi katonaság vizsgálatának lehetőségei a MNL OL Oszmán adatbázisa alapján. Eger, 2017. november 12. Élet az oszmán hódoltságban V., Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományörző és Sportegyesület.

Gábor Demeter – Éva Sz. Simon: Some Spatial and Temporal Aspects of Ottoman Accommodation in the Hungarian Kingdom – The Possibilities of Visualization in GIS. Istanbul, 2017. november 21. 2. Uluslarasi Osmanli Cogrfyasi Arsiv Kongresi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.

Éva Sz. Simon: «Sinirsiz» Imparatorluk.

16. Yüzyilda Osmanlilarin Macaristan'daki ilerimesi. Istanbul, 2017. november 22. 2. Uluslarasi Osmanli Cografiyasi Arsiv Kongresi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.

Sz. Simon Éva: A „határtalan” birodalom – oszmán terjeszkedés Magyarországon a 16. században. MNL OL, 2017. november 30. Levéltári délutánok 6.

6. Tudományos közlések

a) Megjelent publikációk

Szepesiné Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919). Szakmai beszámoló a harmadik évről. (2016). *Catastrum*, 4. (2017) 1:59–64.

Sz. Simon Éva: Várfoglalás vagy illúziókelés? Az 1574. évi Kanizsa elleni oszmán támadás és következményei. *Zalai Múzeum* 23. Zalaegerszeg, 2017. 201–217.

Éva Sz. Simon: Kayıt Dışı (Hâric ez-Defter) ve “Gayrimeskûn” (Hâli ez-Raiyyet) Yerlerin Osmanlı Sınır Boylarının Şekillenmesinde Etkisi. *Guneydogu Avrupa Arastirmalari Dergisi / Journal For South-Eastern European Studies*, 4. (2017) 2: 1–16.

Sz. Simon Éva: Az Oszmán hódoltság időszaka. *Nyomot hagytak – Évszázadok, személyiségek, aláírások: Their Traces – Centuries, Personalities, Signatures*. Szerk.: Németh László Sándor – Paukovics Gergő – Takács Ábel – H. Németh István. Bp., 2017. 36–45.

Sudár Balázs: Pécs és Szigetvár párbaja. A dél-dunántúli front török szemmel (1543–1566). „Mozgó frontvonalak: háború és diplomácia a várháborúk időszakában 1552–1568”. Dobó István Vármúzeumban 2016. október 13–14-én megrendezett végvári konferencia előadásai. Szerk.: Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota. Eger, 2017. 41–66. (*Studia Agriensia*, 35.)

Sudár Balázs: Pécestől Szigetvárig (1543–1566). „Vár állott...”: Tudományos történeti konferenciák, *Vajdahunyadvár 2013–2016*. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 2017. 103–111.

b) Tanulmányok megjelenés előtt

Sz. Simon Éva: Oszmanisztikai kutatások lehetőségei a Magyar Nemzeti Levéltárban. Levéltári Közlemények.

c) Elkészült kéziratok

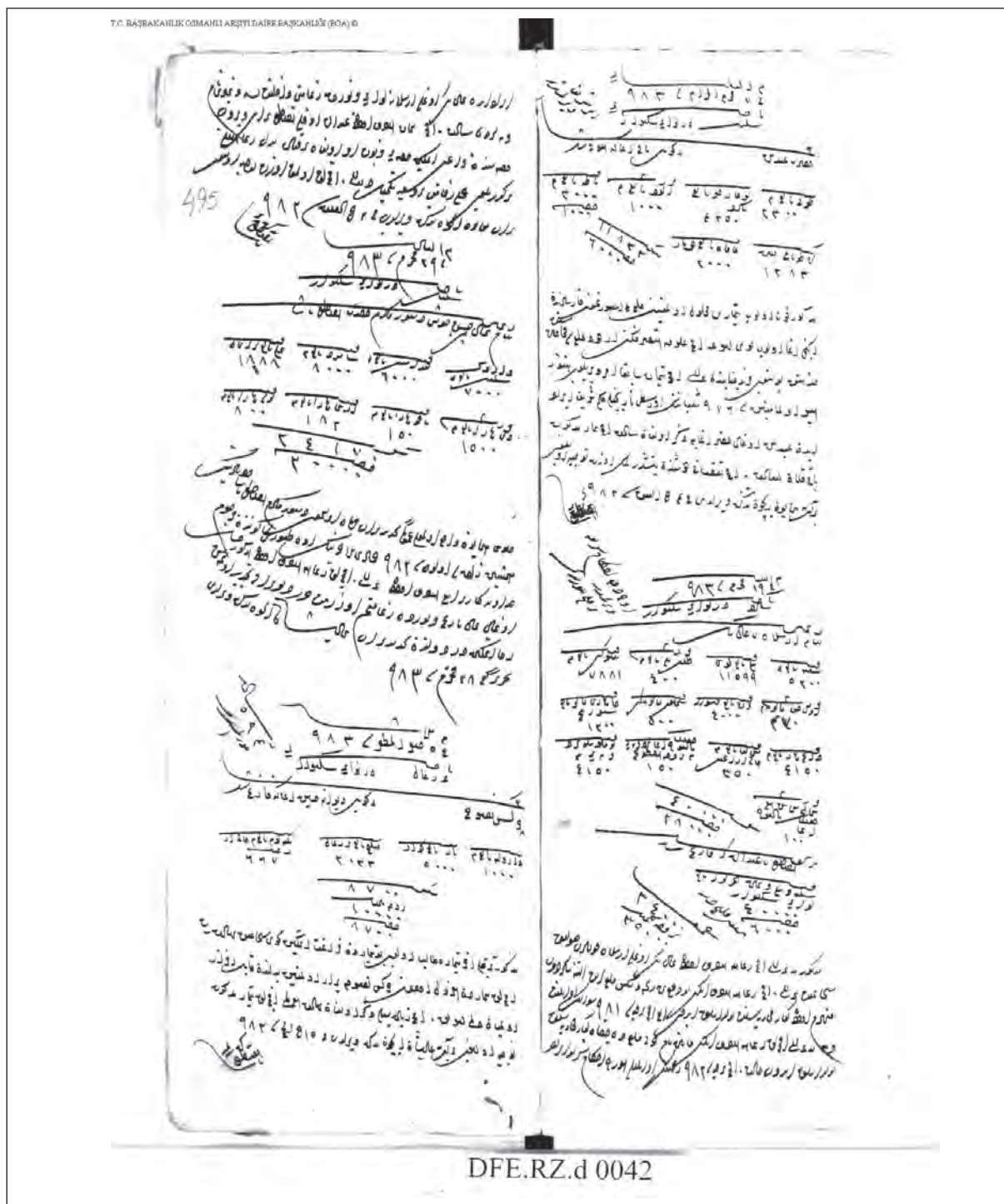
Hegyi Klára: Füleki szandzsák. A monográfia várható megjelenése: 2018.

Sudár Balázs: Pécs-monográfia török fejezetei. A kötet várható megjelenése: 2018. szeptember.

d) Előkészületben lévő kötetek

Sz. Simon Éva: Magyarországra vonatkozó defterek katalógusa a bevezető tanulmány kivételével elkészült. Kézirat várható elkészülése: 2018.

Szepesiné Simon Éva

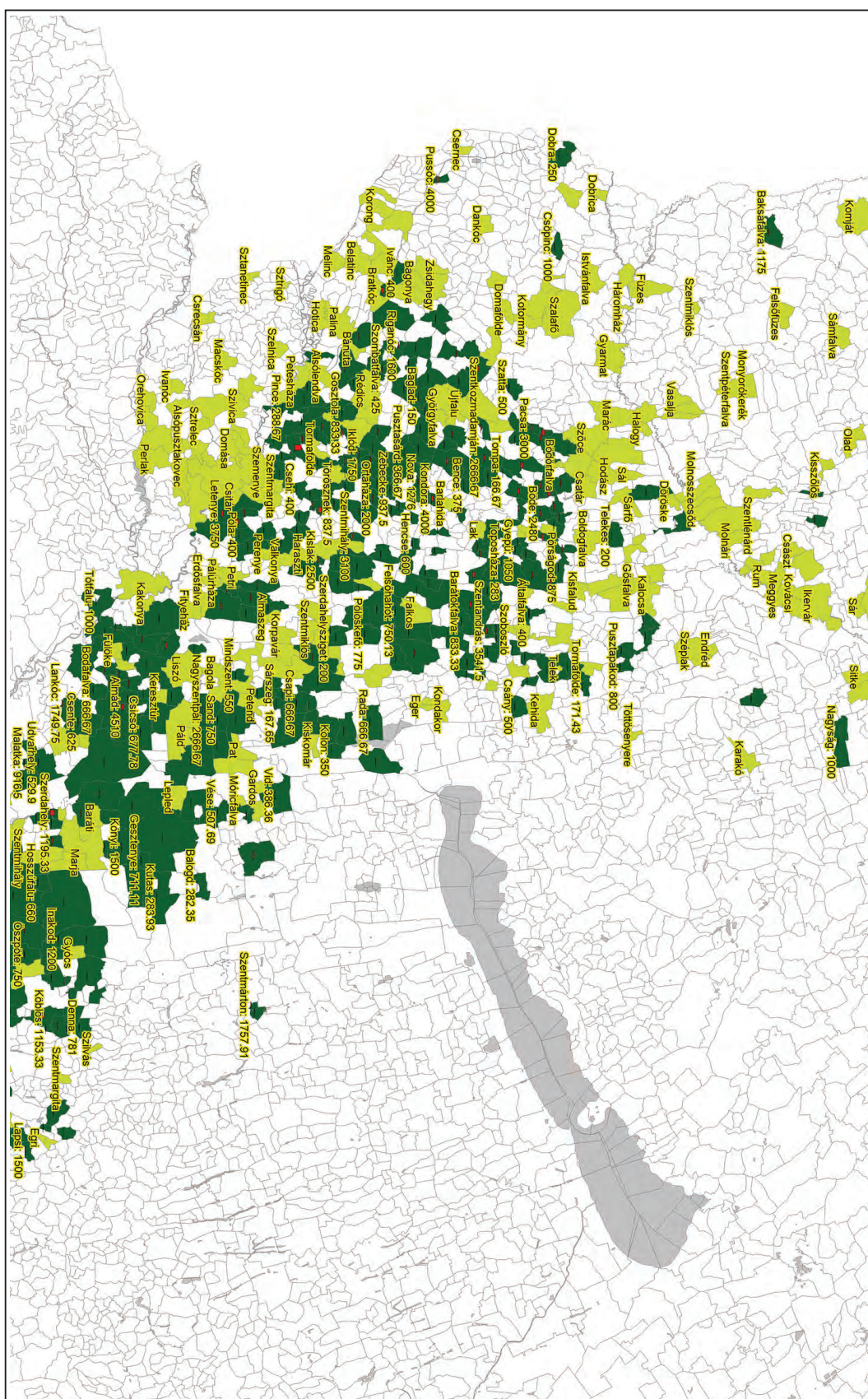
■ A magyarországi hódoltságra vonatkozóan csaknem 100 tímár rúznámcsé – más néven a naponta vezetett birtokadományozási napló – maradt fenn a különböző levéltárakban. Ezek közül az elsőt a 16. század közepéről őrizzük. A tímár rúznámcsék két egymást követő szandzsák-összeírás elkészülte között töltötték be fontos szerepet. Ha egy szpáhi érdemei elismeréseként feljebbvalójától magasabb jövedelemre kapott ajánlást (tezkere), ezt az iratot a Portán bemutatva és elismertetve szultáni kinevezési okiratban, úgynevezett berátban részesült. A tímár rúznámcsékba ennek a szultáni okiratnak a tartalmát másolták be. Az egyes bejegyzésekben szerepel a tímárba itkatott birtokos neve, valamint az „an-tahvî-i” formula után annak a neve – esetenként az átruházás okának feltüntetésével –, akitől átvette a birtoktestet. Majd az egyes települések és azok jövedelmének egyenkénti felsorolása, minden esetben annak a várnak a megnevezésével, amelyhez a település tartozott. Ha többen birtokoltak egy falut, akkor a részösszegeket (hisse) is megadták, majd a tímárok végösszegezt, azaz a kiutalt éves jövedelmet (hâsil) akcsében. A bejegyzések utolsó szakaszában a tímárbirtokos származásának, katonai érdemeinek és szerzett emeléseinek (terakki), azaz az adományozás okának leírása következik, feltüntetve a javadalomra felterjesztő személy nevét és a tezkere kiadásának idejét is. (Forrás: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul, Timar-ziamet ruznamçe defteri /DFE RZ/ 42, 496.)

Birtokos(ok)		Sorsz.	Név	Apai név & titulus	Származás lakab	Titulus	Szolg. helye	Előző titulus & szolg. helye & jöv.	Összeg státusz & összeg	Jövedelem megjegyzés	Jogosult összeg státusz & összeg	Jövedelem elterés	Megjegyzés	Informatika összeg
			Arszlán	Alli bég		szpáhi	Szigetvári szandzsák	szpáhi Szolnoki szandzsák zárlat 28.000	cemen: 34.000	Szolnoki zárlatának értéke 20000 akcse	ber-vech-i tekml: 35.000	0		40.150
	1.		Érdemel :											
		Sorsz.	Dátum			Kütelés megjelölés összege			Kütelés feltételező neve & titulusa			Érdem	Megjegyzés	
		1.	981.L.evail (1574.01.24. - 1574.02.02.)			2.000						Berzence és Segesd vára alatt portyázott		
	2.	982.B.evail (1574.10.17. - 1574.10.28.)			5.000						Kanizsa várából kicsapók ellen vítézkedett			

9:04:01
2018.01.12

Görög	Év és hónap	Áll. név & státusz	Szervezeti leírás	Szolg. helye	Változás oka	Összeg (forint)	Összeg	Megjegyzés
EMO Birtokok(66)	Arszán szpán	Ali bég		Szolgán szándékár	jövedelem növekedés	repte	79 000	
		• Szegedvár - szándékár: » Görögvár - névje • Senta - település - falu - 1570-1571_Buda_Szegedvár_Görögvár_138 - 125M114	lokalizálás	Tartozik Segesvárhoz			államzám 9	
		addó	5 200 akcsa					
	Birtokbirtó	» Kaposvár - névje: • Simonfalvaid - település - puszta - 1570_Buda_Pécs_Kaposvár_142 - 15M70	lokalizálás	Tartozik Kaposvárhoz			államzám 9	
		addó	600 akcsa					
		• Vid - település - falu - 1570_Buda_Pécs_Kaposvár_141 1579_Buda_Szegedvár_Segesd_177 - 25M286	lokalizálás	Tartozik Kaposvárhoz			államzám 9	
		addó	4 000 akcsa					
	Muzsafa szpán	Abdulah	Muzsafa	Szolgén szándékár	lemondott	híve	6 000	
		• Szegedvár - szándékár: » Görögvár - névje • Senta - település - falu - 1570-1571_Buda_Szegedvár_Görögvár_138 - 125M114	lokalizálás	Tartozik Segesvárhoz			államzám 9	
		addó	5 200 akcsa					
Birtokbirtó	» Kaposvár - névje: • Simonfalvaid - település - puszta - 1570_Buda_Pécs_Kaposvár_142 - 15M70	lokalizálás	Tartozik Kaposvárhoz			államzám 9		
	addó	600 akcsa						
	• Vid - település - falu - 1570_Buda_Pécs_Kaposvár_141 1579_Buda_Szegedvár_Segesd_177 - 25M286	lokalizálás	Tartozik Kaposvárhoz			államzám 9		
	addó	4 000 akcsa						

■ Az adatbázis egyes rekordjai a birtokcserékben érintett egyes birtoktesteket mutatják. Az első panel a birtoktest alapadatait, a második az új birtokosra vonatkozó adatokat – a timár-birtokos származásának, katonai érdemeinek és szerzett emeléseinak (terakki), azaz az adományozás okának leírásával –, továbbá a javadalomba kapott települések és azok jövedelmének egyenkénti felsorolását, míg a harmadik a korábbi birtokos/birtokosok adatait tartalmazza magyar fordításban. (Forrás: Oszmán adatbázis Szentá stb. birtoktest)

■ A GIS-technológiával készített térképek nemcsak az egyes birtokok és közigazgatási egységek kiterjedésének ábrázolása, az adatok térbeli és időbeli változásának rögzítésére és megjelenítésére alkalmasak, hanem kvantitatív elemzések céljára is. Az itt bemutatott térkép a szigetvári szandzsok egyes települései adóösszegeinek és háztartássaámainak hányadosát mutatja. A megjelöltet számadat alapján jól megfigyelhető, hogy a háztartások száma nem áll egyenes arányban az adó nagyságával. Az adók relatív nagyságát a térképen oszlopdiagramon jelelti. A világozddal színezett területen a török összeírók adóháztartásokat, azaz a háztartások száma ez esetben nulla, ezért nincs megjelölhető hányados. (A térképet készítette: Kollányi László – Sz. Simon Éva)